Monika Klejnowska¹

Konstytucyjne aspekty kasatoryjnego orzekania w polskim procesie karnym

Słowa kluczowe: prawo do sądu, postępowanie odwoławcze, przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania

Keywords: right to a fair trial, appeal proceedings, referral of the case for reconsideration

Streszczenie

W artykule ukazano jak kasatoryjny model orzekania odwoławczego determinuje realizację prawa do sądu. Celem było zbadanie konstytucyjności rozwiązań dotyczących postępowania ponownego nie rozważanych w szerszym zakresie w nauce procesu karnego. W badaniach posłużono się metodą formalno-dogmatyczną. Z Konstytucji RP nie wynika jaki jest model procesu karego, w tym nie wynika z niej wyraźnie ani nakaz ani zakaz uchylania zaskarżonych orzeczeń i przekazywania sprawy do postępowania ponownego. Ustawodawca, kształtując prawo do wzruszania orzeczeń, w tym prawomocnych, i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania musi jednak szczególnie starannie wyważyć wszystkie kolidujące wówczas wartości, uwzględniając szczególnie znaczenie rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki oraz stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych jako wartości konstytucyjnych.

¹ ORCID ID: 0000-0002-0025-0371, doktor habilitowany, Zakład Prawa Karnego Procesowego, Instytut nauk Prawnych, Kolegium Nauk Społecznych, Uniwersytet Rzeszowski. E-mail: mklejn@univ.rzeszow.pl.

Abstract**Constitutional aspects of cassation judgment in the Polish criminal trial**

The article shows how the cassation appeal model determines the exercise of the right to a fair trial. The aim was to examine the constitutionality of solutions concerning retrial not considered to a greater extent in the science of the criminal process. The formal and dogmatic method was used in the research. The Constitution of the Republic of Poland does not indicate what the model of the criminal trial is. It does not explicitly contain an order or a prohibition to repeal judgments and refer the case for reconsideration. The legislator, while shaping the right to revoke judgments, including legally binding ones, and to refer the case for reconsideration, must, however, particularly carefully balance all the conflicting values. It must particularly take into account the importance of hearing a case without undue delay and the stability of final court decisions as constitutional values.

I.

W obowiązującym modelu kontroli odwoławczej w polskim procesie karnym znacznie ograniczono podstawy prawne uchylania orzeczeń. Kasatoryjność jest natomiast regułą w postępowaniach nadzwyczajnoskargowych (kasacyjnym, wzonowieniowym, z rozdziału 55a k.p.k.), ale już w postępowaniu z tytułu skargi nadzwyczajnej z ustawy o SN² na pierwszym miejscu w art. 91 § 1 wymieniono rozstrzygnięcie reformatoryjne, a kasatoryjność jest brana pod uwagę w drugiej kolejności³.

W uzasadnieniu rządowego projektu zawierającego zmiany obejmujące m.in. kodeks postępowania karnego w 2012 r. wskazano, że jednym z celów nowelizacji jest ograniczenie przewlekłości postępowania, dzięki nowemu ukształtowaniu modelu postępowania odwoławczego, w sposób umożliwia-

² Ustawa z 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. 2019, poz. 825 ze zm.).

³ K. Szczucki, *Komentarz do art. 91 ustawy o Sądzie Najwyższym. I. Uwzględnienie lub oddalenie skargi nadzwyczajnej, teza 3. Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, stan prawny na: 2018.07.30, WKP, 2018, lex nr 10784 (9.10.2020).

jący szersze orzekanie reformatoryjne, a tym samym ograniczający kasatoryjność tego postępowania przyczyniającą się do przedłużania postępowania karnego⁴.

Warto na tym tle rozważyć konstytucyjne aspekty kasatoryjnego orzekania, zwłaszcza w kontekście jego skutku w postaci przekazywania sprawy do ponownego rozpoznania w polskim procesie karnym.

II.

Konstytucja RP nie odnosi się wprost do kasatoryjności orzekania, a tym bardziej do rozstrzygnięcia następczego po uchyleniu zaskarżonego orzeczenia jakim jest przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania w procesie karnym. Nie wskazuje wyraźnie na jakieś osobliwe standardy takiego postępowania, które powinny być zachowane w procesie karnym. W celu jednak skonfrontowania tego zagadnienia z unormowanymi konstytucyjnymi należy sięgnąć do tych regulacji prawnych, które dotyczyć będą postępowania karnego w ogóle i będą w pośredni sposób nawiązywać do inicjowania oraz przeprowadzenia postępowania ponownego⁵.

Dla rozważań o uchyleniu zaskarżonego rozstrzygnięcia i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania znaczenie będzie mieć art.45 Konstytucji RP⁶ stanowiący, że: „1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Ponadto istotne będą przepisy art. 173–178 z Rozdziału VIII pt. „Sądy i trybunały”. Ważne znaczenie z punktu widzenia kształtowania modelu procesu karnego wśród przepisów wspomnianego rozdziału Konstytucji ma zwłaszcza art.176 stanowiący, że: „1. Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne. 2. Ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy”.

⁴ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, uzasadnienie druk nr 870, s. 3, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870>; <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?documentId=96832B0ED113D8FBC1257AB4004F3B04> (9.10.2020).

⁵ Zob. P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, ss. 316.

⁶ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Zagwarantowane w procesie karnym, zgodnie z przedstawionymi wymogami konstytucyjnymi, prawo do zaskarżania orzeczeń, z uwzględnieniem dwuinstancyjnego postępowania sądowego, otwiera drogę do ewentualnego uchylecia (skasowania) takiego orzeczenia i skierowania sprawy do ponownego rozpoznania. Wiąże się to z realizacją prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) uznawanego jako jedno z konstytucyjnych praw (osobistych) jednostki.

W doktrynie prawa konstytucyjnego podkreśla się, że ujęcie prawa do sądu zawiera w sobie zasadę o randze konstytucyjnej – dostępności do sądów. Dotyczy to dostępności nie tylko do pierwszej, lecz również do wyższych instancji sądowych. Granice tej dostępności mogą być ustanowione wyłącznie z przyczyn i w formie, określonych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁷. Zaznaczenie w ramach realizacji prawa do sądu dostępności do sądów wyższych instancji oraz do prawidłowego procedowania prowadzącego do uzyskania wyroku w sprawie⁸ niewątpliwie otwiera drogę także do wdrażania i zasadności istnienia orzekania kasatoryjnego skutkującego niekiedy przeprowadzeniem kolejnego etapu procesu karnego jakim jest postępowanie ponowne.

Na tle art. 45 Konstytucji istotna jest nie tylko dostępność do sądu w postaci zainicjowania procesu lub jego etapu, ale też jakość procedowania, czyli „rozpatrzenie” sprawy. W doktrynie konstytucyjnej podkreśla się, że oznacza ono wszechstronne zapoznanie się ze wszystkimi aspektami sprawy, zarówno tymi dotyczącymi czynu poddanego osądowi, jak i aspektami prawnymi sprawy⁹. Ta potrzeba wszechstronności rozpoznania sprawy niejednokrotnie wymagać będzie skierowania sprawy do ponownego rozpoznania i przeprowadzenia postępowania ponownego, np. aby przeprowadzić na nowo w całości przewód sądowy (zob. art. 437 §2 k.p.k.¹⁰).

⁷ P. Sarnecki, *Art. 45, teza 6*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, stan prawny na: 2016.01.01, Lex nr 10640.

⁸ M. Wyrzykowski, *Komentarz do przepisów utrzymanych w mocy*, [w:] *Komentarz do Konstytucji RP*, red. L. Garlicki, Warszawa 1995, s. 31; wyrok TK z 24 lutego 2002 r., K28/02, <https://www.saos.org.pl/judgments/106336> (9.10.2020) i z 4 listopada 2010 r., K19/06 (Dz.U. Nr 215 poz. 1418).

⁹ P. Sarnecki, *Art. 45, teza 11*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.

¹⁰ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2020, poz. 30 ze zm.).

Mówiąc o jakości rozpatrzenia sprawy w kontekście prawa do sądu warto podkreślić rzetelność działania sądów oznaczającą przede wszystkim ich bezstronność, niezależność i niezawisłość, a także sprawność rozumianą jako eliminację w miarę możliwości przedłużania się postępowania sądowego ponad uzasadnioną konieczność. Podstawowym założeniem nie może tu być dobro pojmowanego wąsko wymiaru sprawiedliwości ani ochrona interesów osób zatrudnionych w organach władzy sądowniczej, ale dążenie do sprawnego i rzetelnego wykonywania zadań publicznych, do których sądy zostały powołane¹¹. To także powinno przyświecać inicjowaniu oraz realizacji uzasadnionego i prawidłowo prowadzonego postępowania ponownego. Z tego względu określenie zakresu i podstaw jego inicjowania poprzez decyzję kasatoryjną wywierające niebagatelny wpływ na model postępowania karnego ma istotne znaczenie.

Rozpatrzenie sprawy, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP powinno więc w szczególności następować bez nieuzasadnionej zwłoki, a więc powinno być w miarę szybkie. Kwestia ta posiada nie tylko wymiar subiektywny, lecz również i obiektywny, albowiem, jak podkreśla ETPC, „wymiar sprawiedliwości nie może być sprawowany z opóźnieniami prowadzącymi do osłabienia skuteczności sądów i zaufania do nich”¹². Należy brać pod uwagę okres obejmujący całość postępowania, a nie tylko postępowanie w I instancji¹³. W grę wchodzić mogą także dalsze etapy procesu, w tym postępowanie ponowne, które właściwie realizowane nie musi przeszkadzać szybkości procesu. W orzecznictwie uznano, że: „Sąd Najwyższy może uchylić zaskarżony wyrok i utrzymany nim w mocy wyrok Sądu Rejonowego i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania nie Sądowi odwoławczemu, lecz Sądowi I instancji, ze względu na ekonomię procesową przy oczywistych dowodach wskazujących na potrzebę uchylenia niewinniającego wyroku Sądu I instancji (argument z art. 454 § 1 k.p.k.)”¹⁴.

¹¹ E. Plesnarowicz-Durska, *Art. 2, teza 3*, [w:] *Prawo o ustroju sądów administracyjnych. Komentarz*, Warszawa 2014, i powołany tam wyrok TK z 7 listopada 2005 r., P. 20/2004 (Dz.U. Nr 225 poz. 1938).

¹² Orzeczenie Pholis przeciwko Grecji, nr 2, z 27 czerwca 1997 r., za: P. Sarnecki, *Art. 45, teza 11...*

¹³ Orzeczenie Koenig przeciwko Niemcom z 28 czerwca 1978 r. i in., za: P. Sarnecki, *Art. 45, teza 11...*

¹⁴ Wyrok SN z 11 grudnia 2002 r., V KK 36/02, LEX nr 75502.

Prawo do szybkiego rozpoznania sprawy ma zapewnić skuteczność ochrony interesu prawnego. Przewlekłość postępowania może prowadzić do bezprzedmiotowości ochrony praw jednostki¹⁵. W kontekście art. 45 ust. 1 Konstytucji RP sądy powinny rozpoznawać sprawę merytorycznie, zmierzając do końcowego załatwienia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Jednakże nie będzie nieuzasadnionej zwłoki w toczeniu procesu, gdy koniecznym jest usunięcie z obrotu wadliwej decyzji i przekazanie sprawy organowi celem jej ponownego rozpoznania. Odmierna sytuacja byłaby, gdyby natomiast wiadomo było, że po uchyleniu decyzji dalsze prowadzenie postępowania byłoby bezprzedmiotowe¹⁶.

Istotę prawa do sądu należy wiązać z rzetelnym rozpatrzeniem sprawy, a nie bezwzględnie i wyłącznie z krótszym w czasie rozpatrzeniem sprawy, ponieważ nie zawsze szybkie i krótsze rozpatrzenie sprawy idzie w parze z rzetelnością jej rozpoznania. Dlatego jedynie rażące uchylenie się przez sąd drugiej instancji od wydania wyroku reformatoryjnego i przekazanie sprawy sądowi niższej instancji do ponownego rozpoznania może być potraktowane jako uchybienie nakazowi rozpatrzenia sprawy strony bez nieuzasadnionej zwłoki. Ta ocena zależy od okoliczności konkretnego przypadku¹⁷. Takie stanowisko, które eksponuje się w praktyce orzeczniczej sądownoadministracyjnej czy cywilnej, należy przyjąć na gruncie postępowania karnego.

III.

Na wzbogacenie toku procesu karnego o etap ponownego rozpoznania sprawy w wyniku uchylenia zaskarżonego orzeczenia należy spojrzeć przez pryzmat takich gwarancji realizacji konstytucyjnego prawa do sądu jak:

¹⁵ Zob. na tle postępowania sądownoadministracyjnego – B. Adamiak, J. Borkowski, *Rozdział XV Gwarancje realizacji prawa do szybkiego rozpoznania sprawy sądowo administracyjnej. I. Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki w postępowaniu sądownoadministracyjnym*, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach administracyjnych*, Warszawa 2012.

¹⁶ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 31 maja 2007 r., I GSK 1649/06, LEX nr 351035.

¹⁷ Postanowienie SN z 20 czerwca 2006 r., III SPP 27/06, LEX nr 1101682.

1. gwarancje prewencyjne, czyli regulacje prawne proceduralne, których celem jest odpowiednie zapewnienie realizacji ewentualnego postępowania ponownego według standardów wcześniej wskazanych, obejmujących zwłaszcza dostępność do sądu oraz szybkie rozpoznanie sprawy;
2. gwarancje represyjne – prawo skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu bez nieuzasadnionej zwłoki, zwłaszcza gdy dojdzie do niezasadnego przekazania sprawy do ponownego rozpoznania¹⁸.

W Konstytucji nie ma wprost odniesienia co do konstrukcji postępowania ponownego jako specyficznego etapu wzbogacającego tok procesu karnego. TK trafnie dostrzegł, że regulacje konstytucyjne zawierają wskazania co do pewnych koniecznych elementów i mechanizmów, bez których nie dałoby się urzeczywistnić prawa każdego do rozpoznania sprawy przed właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym sądem. Gdyby przyjąć inne założenie, można by zasadnie zakwestionować wszystkie odmienności i odrębności proceduralne, które występują w ramach postępowań cywilnych i karnych, a które służą, najogólniej mówiąc, zapewnieniu szybszej i bardziej efektywnej ochrony praw i interesów podmiotów dochodzących swych praw przed sądem¹⁹. Akcent należy tu położyć na odpowiednie równoważenie mechanizmów procesowych, gdzie ceną większej efektywności i szybkości postępowania jest niejednokrotnie wprowadzenie silniejszych rygorów formalnych dyscyplinujących zachowania stron, zawężających zakres dostępnych środków procesowych czy też zawężających zakres kontroli instancyjnej, nie zaś na całkowitą eliminację postępowania ponownego.

W obecnym kodeksie postępowania karnego poważnie zawężono w postępowaniu odwoławczym podstawy uchylenia orzeczenia skutkującego przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania na mocy art. 437§2 k.p.k. zd. 2, nawet do tego stopnia, że w praktyce mogą to być bardzo rzadko występujące sytuacje²⁰, a dodatkowo regulacja prawna stwarza wątpliwości co do katalogu podstaw inicjowania postępowania ponownego, zwłaszcza w postępowaniu zażaleniowym, odwołując się do kasatoryjnego orzekania w innych jeszcze

¹⁸ Zob. na tle postępowania sądowoadministracyjnego – A. Adamiak, J. Borkowski, op.cit.

¹⁹ Wyrok TK z 28 lipca 2004 r., P 2/04 (Dz.U. Nr 175 poz. 1825), s. 9.

²⁰ K. Dąbkiewicz, *Art. 437 Rodzaje rozstrzygnięć sądu odwoławczego. Uwagi ogólne, teza 2*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.

przepisach (art. 330 §1, art. 440 k.p.k.)²¹. W związku z tym można kolejno zapytać, czy poprzez nowelizacje procedury karnej w istocie nie doszło do przyspieszenia procesu, jednak przy zbyt dużym nieuzasadnionym uszczupleniu prawa do sądu z uwagi na to, że stronom tak wydatnie ograniczono możliwość ponownego rozpatrzenia sprawy w I instancji lub skonstruowano niejasne unormowanie w tej kwestii.

Na tle uchylania zaskarżonego orzeczenia i inicjowania postępowania ponownego istotne jest pojmowanie w orzecznictwie konstytucyjnym prawa do sądu obejmującego w szczególności cztery podstawowe elementy: 1) prawo dostępu do sądu; 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności; 3) prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd; 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę²².

W praktyce nie istnieje jeden idealny model postępowania, który dałoby się skonstruować na podstawie regulacji konstytucyjnych i który obowiązywałby w odniesieniu do wszystkich rodzajów postępowań sądowych, czy nawet do wszystkich postępowań. Regulacje konstytucyjne zawierają jedynie ogólne wskazania co do pewnych podstawowych kwestii pozwalających urzeczywistnić prawo każdego do rozpoznania sprawy w sprawiedliwej procedurze sądowej. Oceniając przestrzeganie przez ustawodawcę konstytucyjnych standardów sprawiedliwości proceduralnej, należy uwzględnić zawsze przedmiot i specyfikę danego postępowania²³. „Konstytucja statuuje (...) tylko podstawowe zasady, jakim musi odpowiadać wymiar sprawiedliwości w demokratycznym państwie prawnym. Nie ma podstaw, by konstytucyjne prawo do sądu rozszerzać poza granice wyznaczone przez powołane przepisy. Konstytucja nie gwarantuje ani powszechnego prawa do kontroli orzeczenia przez trzecią instancję (kasaacja), ani jakiegos ogólnego prawa do wznawiania postępowania”²⁴ prowadzą-

²¹ M. Klejnowska, *Podstawy prawne uchylenia orzeczenia w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 7–8, s. 113–143.

²² Zob. wyrok TK z 24 października 2007 r., SK 7/06, OTK ZU nr 9/A/2007, poz. 108, pkt 3.1, 3.2, 5.2, s. 1350–1351, lex (12.10.2020).

²³ Zob. wyrok TK z 28 lipca 2004 r., P 2/04, pkt 4.2, s. 10 (Dz.U. Nr 175 poz. 1825); wyrok TK z 16 stycznia 2006 r., SK 30/05, cz. I pkt 2.3, 8.2, cz. III pkt 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 4.2, 4.3 (Dz.U. Nr 15 poz. 118).

²⁴ Postanowienie TK z 28 maja 2003 r., SK 33/02, OTK ZU nr 5/A/2003, poz. 47, s. 617, lex (12.10.2020).

cego do ponownego rozpatrzenia i rozstrzygnięcia sprawy²⁵. Słusznie Trybunał Konstytucyjny przyjął, że „z art. 45 Konstytucji nie wynika uprawnienie do żądania ponownego rozpoznania sprawy zakończonej prawomocnym orzeczeniem sądowym”²⁶. Zasadne jest uproszczenie i skrócenie postępowania z uwagi na jego funkcje, ale skutkiem nie może być utrzymywanie rozstrzygnięcia niezgodnego z prawdą materialną, czyli nieodpowiadającego wymogom praworządności. Zatem z Konstytucji RP nie wynika ani nakaz uchylania zaskarżonych orzeczeń i przekazywania sprawy do postępowania ponownego, ani to, że wyeliminowanie ponownego rozpoznania sprawy w procedurze nie powodowałby niezgodności przepisów proceduralnych z Konstytucją²⁷. Z kolei nie jest niekonstytucyjne również wprowadzenie przepisów o uchylaniu zaskarżonych orzeczeń i przekazywaniu sprawy do ponownego rozpoznania. Ponowne rozpoznanie sprawy musi być realizowane w rozsądnych granicach i spełniać standardy konstytucyjne. Ustawodawca, kształtując prawo do wzruszania orzeczeń, w tym prawomocnych, i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania musi jednak szczególnie starannie wyważyć wszystkie kolidujące wówczas wartości, uwzględniając szczególne znaczenie rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki oraz stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych, zasad bezpieczeństwa prawnego i pewności prawa²⁸ jako wartości konstytucyjnych²⁹.

Kolejno jeśli chodzi o gwarancje represyjne, zauważyć trzeba, że nie jest wykluczona skarga na przewlekłość postępowania karnego obejmującego etap postępowania ponownego, jeśli spełnione zostaną przesłanki ustawowe takiej skargi³⁰. SN przyjął jednak, że sama prawidłowość wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania nie podlega ocenie przy rozstrzygnięciu o zasadności skargi

²⁵ Zob. wyrok TK z 20 maja 2003 r., SK 10/02, pkt 6, s. 10, Dz.U. 2003, Nr 101, poz. 943.

²⁶ Postanowienie TK z 18 stycznia 2006 r., Ts 55/05, OTK ZU nr 1/B/2006, poz. 31, s. 83, <https://www.saos.org.pl/judgments/107781> (4.09.2020).

²⁷ Zob. wyrok TK z 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK nr 5/2000, poz. 143, lex (12.10.2020).

²⁸ Wyrok TK z 1 kwietnia 2008 r., SK 77/06, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20080590367/T/D20080367TK.pdf> (12.11.2018).

²⁹ Wyrok TK z 21 lipca 2009 r., K 7/09, LEX nr 508373.

³⁰ Ustawa z 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (t.j. Dz.U. 2018, poz. 75 ze zm.).

na przewlekłość postępowania³¹. Możliwe jest badanie konstytucyjności unormowań prawnych pod kątem dopuszczalności postępowania ponownego. TK wskazał na przykład, że art. 477¹⁴ § 2 ustawy z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego³² jest zgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz z art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., w odpowiedzi na pytanie obejmujące właśnie pominięcie w tym przepisie k.p.c. prawa do uchylania zaskarżonej decyzji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania z zakresu spraw dotyczących ubezpieczeń społecznych w kontekście zasady osądzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki oraz zasady rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie w aspekcie zasady demokratycznego państwa prawnego i sprawiedliwości społecznej³³.

Konstytucja nie rozstrzyga zatem jaki ma być model postępowania karnego, w tym postępowania odwoławczego – reformacyjny, kasatoryjny czy mieszany³⁴, a w następstwie jak ma wyglądać dalsze rozpoznawanie sprawy, zwłaszcza przy przyjęciu rozstrzygnięć kasatoryjnych. Tę kwestię pozostawiono do decyzji ustawodawcy, zgodnie z art. 176 ust. 2 Konstytucji, który otwiera możliwość tworzenia dalszych etapów procedury, np. kasacji, czy postępowania ponownego, które jednak nie są wymogiem konstytucyjnym, a zależą od ustawodawcy, przy zachowaniu co najmniej dwuinstancyjności postępowania³⁵. W prawie procesowym pojęcie instancyjności najczęściej wiązane jest z istnieniem kilku etapów rozpoznania sprawy od jej wszczęcia do prawomocnego rozstrzygnięcia³⁶ i nie musi w sposób konieczny ograniczać się do głównego nurtu postępowania sądowego³⁷.

³¹ Postanowienie SN z 6 stycznia 2006 r., III SPP 167/05; <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/III%20SPP%20167-05.pdf> (12.11.2018).

³² Ustawa z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1575 ze zm.).

³³ Wyrok TK z 19 lutego 2008 r., P 49/06 (Dz.U. Nr 38 poz. 223).

³⁴ P. Wiliński, [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. Tom I, część 1*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013, s. 789.

³⁵ Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 341.

³⁶ Zob. np. wyrok TK z 14 marca 2006 r., SK 4/2005 (Dz.U. Nr 47, poz. 347); wyrok TK z 27 marca 2007 r., SK 3/2005 (Dz.U. Nr 61 poz. 418); wyrok TK z 12 września 2006 r., SK 21/2005 (Dz.U. Nr 167 poz. 1195).

³⁷ Zob. wyrok TK z 2 czerwca 2010 r., SK 38/09 (Dz.U. Nr 109 poz. 724).

Instancyjność postępowania i zaskarżalność orzeczeń nie są jednak pojęciami tożsamymi, albowiem zaskarżalność orzeczenia nie musi wiązać się z rozpoznawaniem sprawy przez sąd wyższego stopnia³⁸. Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że niewątpliwie bardziej sprzyjający realizacji zasady zaskarżenia, o której mowa w art. 78 Konstytucji, jest model postępowania preferujący środki zaskarżania o charakterze dewolutywnym (choć nie musi ona występować we wszystkich postępowaniach zaskarżających)³⁹ i suspensywnym⁴⁰. Z drugiej jednak strony, sam Trybunał wskazuje, że mogą istnieć sytuacje, w których zaskarżenie powoduje ponowne rozpatrzenie sprawy przez organ, który wydał dane orzeczenie⁴¹.

IV.

Należy jeszcze zaznaczyć, że nie zachodzi bezwzględna nieodzowność postępowania ponownego w zakresie przyjęcia nowych kwestii prawnych bądź faktycznych⁴² wynikających z kontroli odwoławczej w świetle standardu z art. 78 i art. 176 Konstytucji⁴³.

W orzecznictwie TK podkreślano, że dodatkowe ustalenia sądu drugiej instancji, mimo że są dokonywane po raz pierwszy w postępowaniu sądowym, nie mają atrybutu orzeczenia pierwszoinstancyjnego – jak twierdzi się w doktrynie⁴⁴, a drugoinstancyjny charakter orzeczeń opartych na tych rozstrzygnięciach jest pozorny, gdyż oparty wyłącznie na usytuowaniu wydającego je organu, nie zaś na rzeczywistym charakterze ustaleń tkwiących u podsta-

³⁸ Ibidem.

³⁹ Zob. wyrok TK z 14 maja 2013 r., P 27/12 (Dz.U. poz. 652); wyrok TK z 25 lipca 2013 r., SK 61/12 (Dz.U. poz. 1005).

⁴⁰ Wyrok TK z 11 stycznia 2012 r., K 36/09 (Dz.U. poz. 80); zob. też m.in. wyrok TK z 14 marca 2006 r., SK 4/05 (Dz.U. Nr 47 poz. 347).

⁴¹ Wyrok TK z 16 listopada 1999 r., SK 11/99 (Dz.U. Nr 93 poz. 1084); wyrok TK z 12 czerwca 2002 r., P 13/01 (Dz.U. Nr 84 poz. 764).

⁴² Chyba że ustawa stanowi inaczej – art. 454 §1 k.p.k. (reguła *ne peius*).

⁴³ Wyrok SN z 15 listopada 2017 r., IV KS 5/17, <http://sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/IV%20KS%205-17.pdf> (4.09.2020).

⁴⁴ A. Bachrach, *System odwoławczy. Procesowe i ustrojowe rozwiązania*, „Państwo i Prawo” 1959, z. 7, s. 37.

wy tych rozstrzygnięć⁴⁵. Dokonywanie takich ustaleń faktycznych jest przejawem sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, jak wymaga tego art. 45 ust. 1 Konstytucji. W przeciwnym razie postępowanie sądowe stałoby się wieloinstancyjne⁴⁶ (żadna ilość instancji nie byłaby nigdy wystarczająca, przy możliwości pojawienia się nowych ustaleń) i jeśli dawałoby ochronę jego stronom, to miałyby ona charakter spóźniony. Powszechne byłoby również zjawisko przewlekłości postępowania, a prawo do sądu rozpoznającego sprawę bez nieuzasadnionej zwłoki stałoby się iluzoryczne⁴⁷. Pod rządami dawnego stanu prawnego przed 1 lipca 2015 r. wykazywano w doktrynie i orzecznictwie dużą, niezrozumiałą wręcz, ostrożność wobec dopuszczalności w procesie karnym nowych ustaleń faktycznych poczynionych po raz pierwszy w postępowaniu odwoławczym. Wielokrotnie podkreślano konieczność respektowania przez sąd odwoławczy zasady bezpośredniości⁴⁸. Tymczasem w dawnym brzmieniu przepisu art. 437 §2 k.p.k. nie zaznaczano, że zmiana orzeczenia następuje „wyjątkowo, gdy pozwalają na to zebrane dowody”⁴⁹,

⁴⁵ P. Pojnar, *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A.R. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000, s. 712.

⁴⁶ Zob. wyrok SN z 25 marca 1987 r., V KRN 18/87, [w:] T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2004, s. 1124; wyrok SN z 5 września 2002 r., II KK 102/02, „Prokuratura i Prawo”, dodatek „Orzecznictwo” 2003, nr 4, poz. 8, lex (12.11.2020).

⁴⁷ Wyrok TK z 30 października 2012 r., SK 20/11 (Dz.U. poz. 1254).

⁴⁸ Zob. wyroki SN: z 3 lipca 1975 r., II KR 86/75, OSNPG 1975, nr 10, poz. 103; z 18 grudnia 1973 r., V KRN 449/73, OSNKW 1974, z. 5, poz. 99; z 30 maja 1974 r., III KRN 22/74, OSNKW 1974, z. 9, poz. 172 z aprobowaną glosą M. Cieślaka i Z. Dody, „Palestra” 1975, nr 9, s. 42; z 7 marca 1979 r., V KRN 31/79, OSNPG 1980, nr 2, poz. 27; z 17 października 1980 r., V KRN 96/80, OSNKW 1981, z. 6, poz. 36 z aprobowaną glosą A. Kaftala, „Państwo i Prawo” 1981, z. 9–12, s. 147; z 19 lutego 2003 r., V KKN 119/02, publ., [w:] T. Grzegorzczak, op.cit., s. 1124; z 3 lipca 2007 r., III KK 10/07, LEX nr 322875; z 21 stycznia 2008 r., III KK 404/07, LEX nr 359593; W. Kociubiński, *Własne ustalenia faktyczne sądu odwoławczego i ich wpływ na treść rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8, s. 143–144, 150–151; wyrok SN z 5 lutego 2007 r., IV KK 185/06, „Biuletyn Prawa Karnego” 2007, nr 6, s. 4; wyrok SN z 16 maja 2007 r., III KK 286/07, „Biuletyn Prawa Karnego” 2008, nr 1, s. 8–9; W. Kociubiński, *Możliwość reformacyjnego orzeczenia sądu odwoławczego – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 7–8, s. 103–106.

⁴⁹ T. Grzegorzczak, op.cit., s. 1126.

lecz wtedy, gdy po prostu „pozwalają na to zebrane dowody”⁵⁰. Z obecnie obowiązującego art. 437 §2 k.p.k. wynika, że ustawodawca na pierwsze miejsce w tym przepisie wysunął sposób rozstrzygnięcia polegający na zmianie orzeczenia w postępowaniu odwoławczym, a dopiero w drugiej kolejności wskazał na możliwości jego uchylenia, statuując tym samym reformacyjny model w II instancji co do zasady, z wyjątkami na rzecz kasatoryjności w przypadkach w ustawie przewidzianych⁵¹. Przyjęcie takiego rozwiązania związane było ze zdiagnozowaniem jako jednej z przyczyn przewlekłości postępowania nadmiernego i niejednokrotnie nieuzasadnionego uchylenia przez sąd odwoławczy zaskarżonych orzeczeń i przekazywania spraw do ponownego rozpoznania⁵². Uzupełnienie przewodu sądowego przez sąd odwoławczy nie może być traktowane jako nieuprawnione⁵³. Nie jest więc zasadne twierdzenie, że zgodnie z zasadą prawdy materialnej wartościowe są tylko te ustalenia faktyczne, które podlegają kontroli w postępowaniu odwoławczym⁵⁴.

Podobnie TK uznał za zgodny z art. 41 ust. 2 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji przepis art. 437 §2 k.p.k. w części pozwalającej zmienić zaskarżone zażaleniem postanowienie i zastosować tymczasowe aresztowanie. Nie wydaje się wtedy orzeczenia w pierwszej instancji⁵⁵.

V.

Warto zauważyć jeszcze jedną kwestię wskazaną w orzecznictwie związaną z odwoływaniem się w decyzji procesowej o uchyleniu orzeczenia i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania jednocześnie do art. 176 Kon-

⁵⁰ M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu odwoławczego orzekającego w sprawie karnej po wniesieniu środka zaskarżenia*, Rzeszów 2008, s. 452; wyrok SN z 11 kwietnia 1974 r., III KR 25/73, OSNKW 1973, z. 12, poz. 165.

⁵¹ Zob. jednak odnośnie do wnikliwej interpretacji art. 437 §2 k.p.k. A. Bojańczyk. T. Razowski, *Krytycznie o próbie ograniczenia orzekania kasatoryjnego w procesie karnym* (uwagi na tle art. 437 §2 k.p.k.), „Państwo i Prawo” 2017, z. 10, s. 79–88.

⁵² Przykłady, że sądy nadużywały kasatoryjności podaje m.in. A. Zachuta, *Kasatoryjne orzeczenia w odniesieniu do wyroków wydanych w sprawach karnych przez sądy rejonowe*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6, s. 74.

⁵³ M. Klejnowska, *Ograniczenia sądu...*, s. 456.

⁵⁴ Ibidem, s. 456–457.

⁵⁵ Wyrok TK z 13 lipca 2009 r., SK 46/08 (Dz.U. Nr 115 poz. 974).

stytucji RP i art. 437 § 2 *in fine* k.p.k. jako podstaw prawnych tej decyzji⁵⁶. Potrzeba powołania wszelkich argumentów w decyzji procesowej wynika z postulatu maksymalnej zasadności decyzji procesowej⁵⁷. Należałoby również uwzględnić to, że w myśl art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa, a zatem – jak podkreśla się w doktrynie – nakazuje, by wszelkie działania takich organów były oparte na wyraźnie określonej normie kompetencyjnej⁵⁸. Wyraźne podstawy uchylenia orzeczenia przez sąd odwoławczy w procesie karnym określone są w Kodeksie postępowania karnego, a w szczególności w art. 437 § 2. Nie jest zatem wystarczające powołanie w wyroku sądu odwoławczego jako podstawy uchylenia zaskarżonego orzeczenia wyłącznie art. 176 Konstytucji. Nieodzowne wydaje się podanie podstawy prawnej z Kodeksu postępowania karnego w orzeczeniu zwyczajnego lub nadzwyczajnego sądu odwoławczego wraz z ewentualnym przepisem Konstytucji RP albo przepis Konstytucji RP może bądź nawet powinien, jeśli jest to merytorycznie trafne, być wskazany w uzasadnieniu takiego orzeczenia.

VI.

Uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania w postępowaniu odwoławczym w procesie karnym przy odpowiednio ukształtowanym systemie instancyjnym gwarantuje realizację prawa do sądu i nie stoi na przeszkodzie urzeczywistnieniu tzw. sprawiedliwości proceduralnej⁵⁹, spełniając w tym ujęciu standardy konstytucyjne.

⁵⁶ Zob. uzasadnienie wyroku SN z 15 listopada 2017 r. IV KS 5/17, OSP 2018, z. 7–8, poz. 74, s. 99.

⁵⁷ R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków-Lublin 1999, s. 189.

⁵⁸ Zob. postanowienie SN z 18 stycznia 2005 r., WK 22/04, OSNKW 2005, z. 3, poz. 29, lex (12.10.2020).

⁵⁹ Wyrok TK z 16 listopada 1999 r., SK 11/99 (Dz.U. Nr 93 poz. 1084); zob. też A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 11, s. 5–7; M. Masternak-Kubiak, *Art. 176, teza 1*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.

Literatura

- Adamiak B., Borkowski J., *Rozdział XV Gwarancje realizacji prawa do szybkiego rozpoznania sprawy sadowo administracyjnej. 1. Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki w postępowaniu sądowoadministracyjnym*, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach administracyjnych*, Warszawa 2012.
- Bachrach A., *System odwoławczy. Procesowe i ustrojowe rozwiązania*, „Państwo i Prawo” 1959, z. 7.
- Bojańczyk A., Razowski T., *Krytycznie o próbie ograniczenia orzekania kasatoryjnego w procesie karnym (uwagi na tle art. 437 § 2 k.p.k.)*, „Państwo i Prawo” 2017, z. 10.
- Cieślak M., Doda Z., *Glosa do wyroku SN z 30 maja 1974 r., III KRN 22/74*, „Palestra” 1975, nr 9.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2004.
- Kaftal A., *Glosa do wyroku SN z 17 października 1980 r., V KRN 96/80*, „Państwo i Prawo” 1981, z. 9–12.
- Klejnowska M., *Ograniczenia sądu odwoławczego orzekającego w sprawie karnej po wniesieniu środka zaskarżenia*, Rzeszów 2008.
- Klejnowska M., *Podstawy prawne uchylenia orzeczenia w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 7–8.
- Kmieć R., [w:] *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, Tom III, część 2*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014.
- Kmieć R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Kraków – Lublin 1999.
- Kociubiński W., *Możliwość reformacyjnego orzeczenia sądu odwoławczego – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 7–8.
- Kociubiński W., *Własne ustalenia faktyczne sądu odwoławczego i ich wpływ na treść rozstrzygnięcia w postępowaniu odwoławczym*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8.
- Masternak-Kubiak M., *Art. 176*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.
- Plesnarowicz-Durska E., *Art. 2*, [w:] *Prawo o ustroju sądów administracyjnych. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Pojnar P., *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A.R. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000.
- Sarnecki P., *Art. 45*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.

- Szczucki K., *Komentarz do art. 91 ustawy o Sądzie Najwyższym. I. Uwzględnienie lub oddalenie skargi nadzwyczajnej*, [w:] *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Wiliński P., [w:] *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne. Tom I, część 1*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Wyrzykowski M., *Komentarz do przepisów utrzymanych w mocy*, [w:] *Komentarz do Konstytucji RP*, red. L. Garlicki, Warszawa 1995.
- Zachuta A., *Kasatoryjne orzeczenia w odniesieniu do wyroków wydanych w sprawach karnych przez sądy rejonowe*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6.
- Zieliński A., *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 11.